

23

jogtörténet

a magyar jogtörténeti TDK hirdója '84



"Nóking nem himes szók, hanem orős valóságok kellenek!"

Pázmány Péter

TARTALOMJEGYZÉK:

Köszöntő	3. o.
Bots Dénes: 1944. okt. 15. Horthy kiugrási kísérlete ...	5. o.
Bánovits Tamás: A kettős honfoglalás bírálatához	11. o.
Könyv- és folyóiratszemle	19. o.
B. J. A trianoni béke létrejöttének kérdése új megvilágításban	21. o.
Boros Péter: Audiatur et altera pars	23. o.
Pásztor Zoltán: In memoriam Magyar Zoltán	25. o.
Schreiber György: Kőrösi Csoma Sándor, ázsia magyar vándora ...	27. o.

KEDVES BARÁTUNK !

Első olvasásra kissé visszatetszést válthat ki a cím: Magyar jogtörténeti TDK. Ez azonban nem azt jelenti, hogy poros könyvekből száraz §-ra vadászó szobatudós jelöltek gyülekezete lennénk, ellenkezőleg a politika, történelem, művészetek, kultúra iránt érdeklődő baráti társaság vagyunk.

Már most szeretnénk tisztázni, hogy a TDK nem behatárolt szervezet, hanem a tagok érdeklődési körétől, intenzitásától, feladatvállalásától függő lehetőség!

A további propaganda helyett izelítő a tavalyi programokból: "István a király"- beszélgetés Bródy Jánossal, Nagy Feróval, Vikidál Gyulával

Kulcsár Katalin: A határokon túli magyar irodalom

A Trianoni békeszerződés problémái Pásztor Zoltán előadása

A börtönügy fejlődése Magyarországon

Nemzetiség - nemzeti öntudat Köteles Pál előadása

Széchenyi monodrámája - beszélgetés Bánffy György színművésszel

A TDK programok nem csak előadásokat tartalmaztak, hanem egyéb szórakoztató eseményeket is, gondolunk itt az "István a király" koncert látogatására, a TÉKA táncházra, és végül, de nem utolsósorban a nagysikerű, és mindenki számára emlékezetessé vált, immár hagyományos tavaszi kirándulásunk, az idén hat napos erdélyi tanulmányutunkra, melyen többek közt Kányádi Sándor költővel is találkoztunk.

Ebből is látható, hogy fő feladatunknak a történelmi fejlődés jogi szempontból való vizsgálatát tartjuk.

Ehhez kíván jó munkát, és sok sikert:

A TDK VEZETŐSÉG

1984 őszi programtervezet:

Ix. 18. alakuló ülés, programmegbeszélés

Nemeskürthy István előadása

László Gyula: A kettős honfoglalás elmélete

Ránki György: Magyarország részvétele a II. vh.-ban

Előadás a boszorkányperekről

A feudális büntetőjog Magyarországon

Horváth Attila: Széchényi István /szakdolgozatvédelem/

Kirándulás a Váci Fegyházba

Benda Kálmán: István király államalapítása

Vigh Károly előadása Horthy kiugrási kísérletéről

Tanulmányi kirándulás Esztergomba

1944. október 15-e Horthy kiugrási kísérlete

Előzmények:

1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot. Az ellenállás lehetősége/a honvédség honi részének száma összevetve a megszálló csapatokéval/ még abban az esetben is csupán elméleti jellegű, ha eltekintünk attól a ténytől, hogy a csapatok harckészültségbe helyezése idejére az események már túlhaladottá váltak volna, s vajon melyik németbarát parancsnok tett volna lépéseket a fegyveres ellenállásra a "szövetségessel" szemben? A döntően befolyásoló tényező az volt, hogy Magyarországon a megszállás elméleti lehetőségét is igen kevesen tartották elképzelhetőnek, s még kevesebben igyekeztek a gyanúra bizonyítékokat szerezni. A korabeli politikai felfogás jellemző példaként említhető Vörös János altábornagy, aki mint a Honvédelmi Minisztérium anyagi főcsoportfőnöke emlékiratot szerkeszt a vezérkar főnökének, melyben kifejtette, hogy a németek/1944 január végén/ megnyerik a háborút, s nagy sajnálattal állapította meg, hogy a kormány, és a hadsereg nem vesz részt olyan erővel a háboruban, mint lehetne. Vöröst nevezte ki Horthy a megszállást követően a vezérkar főnökévé-a ténylegesen legnagyobb katonai hatalmat birtokló személlyé- akinek e minőségében a kiugrási kísérlet egyik főszereplőjének kellett volna lennie, de azt elszabotálta, majd ezen életut megkoronázásaként került a demokratikus Magyarország honvédelmi miniszteri székébe.

Horthy a megszállást követően-szinte bezárkózva a palotába-tétlenül szemlélte a német invázió kiteljesedését, a vidéki zsidóság deportálását, az ország kifosztását. Egyedül az ő kormányzói hatalmát is veszélyeztető Baky-puccs - mely célja volt a budapesti zsidóság elhurcolása is- ellen tett intézkedéseket, felrendelte az 1. páncélos hadtest elakulatait Budapest megvédésére, s onnan a csendőr egyenruhába öltöztetett nyilas suhancok eltávolítására.

1944 augusztus 23-án a szovjet csapatok átlépték a román határt, súlyos vereséget mérve Iasi-Kisinyov térségében a román hadseregre; még ezen a napon Mihály magához hívatta Antonescu marsallt- államvezetőt, letartóztatta, s ezzel egyidőben új kormányt bizt. meg.

Bukarestben fegyveres felkelés tör ki, mely néhány napon belül befejeződik a fővárosban tartózkodó kisszámu német katonaság foglyulejtésével.

A román átállás pillanatában a magyar cselekvés lehetősége megadatott, ám ezt a helyzetet nem használta ki Magyarország! Az események hatására Horthy menesztte a megszállás után német nyomásra megalakított Sztójay-kormányt, és Lakatos Géza vezér- ezredest bízta meg kormányalakítással.

Lakatos a németek előtt is a megfelelő embernek tűnhetett, hiszen mint a megszálló magyar csapatok parancsnoka megkapta Hitlertől a Vaskereszt lovagkeresztjét. Feltétlen kormányzó- hűsége azonban nem párosult azzal az eréllyel és rátermett- séggel, melyek e nehéz körülmények között a kormány vezető- jének adottságai kellettek volna, hogy legyenek.

Mint később bebizonyosodott, fatális hibának minősült, hogy a Sztójay-kormánnyal együtt a vezérkar főnökét nem mentették fel, október 15-i magatartása tökéletesen bebizonyította, hogy alkalmatlan volt a kiugrási kísérlet legfontosabb kato- nai pozíciójának betöltésére.

A Lakatos-kormány összetétele igen vegyes volt a szélső jobb- oldalt képviselő Jurcsek Bélától/aSzálasi kabinetben is tárcát vállalt/ az ingadozókon, és határozatlanokon keresztül a kormányzóhűségéről ismert Vladár Gáborig, Henney Gusztávig a politikai vezető skála teljességét képviselte.

A Lakatos-kormány kinevezésével újra megindultak a kormányzó tapogatódzásai a fegyverszünet elérésére, de ismételten Nyugat felé, a kormányzó fia, ifj. Horthy Miklós ellenőrzése alatt álló un. kiugrási irodán keresztül. A Nyugat felé tapogatódzó lépésekre, most is, akárcsak a Kállay-kabinet utolsó napjai- ban az volt a válasz, hogy Magyarország a Szovjetunióval kezd- jen tárgyalásokat a fegyverszünetről! Horthynak is be kellett t látnia ez volt az egyetlen járható út! A fegyverszüneti bi- zottság- melynek vezetője Faragho Gábor altábornagy, a csendőr- ség felügyelője volt, tagjai Szent-Iványi Domonkos, a kiugrá- si iroda vezetője, és gróf Teleki Géza / Teleki Pál, volt mi- niszterelnök fia/ volt- szeptember 28-án utnakindult Moszkvába. A bizottság Horthynak Sztálinhoz írott személyes levelével, de megbízólevelél nélkül / ezt utólag, mivel a szovjet vezetés

nem fogadta el Horthy magánlevelét megbízólevélnek, mint ahogy azt a kormányzó hitte, Nemes József őrnagy vitte el Moszkvába/érkezett meg.

Horthy abban reménykedett, hogy sikerül Finnország példáját követve a háborúból kiválni. Ismeretes, hogy Finnország 1944. áprilisában fegyverszüneti megállapodást kötött a Szovjetunióval, s a kormány felszólítására Németország kivonta csapatait az országból. Horthy azonban nem volt hajlandó figyelembe venni, sem Magyarország földrajzi helyzetéből adódó különbségeket, sem pedig azt a késést, melyben Magyarország a háboru befejeződéséhez közeledvén - nevezetesen azt a tényt, hogy öt hónappal korábban a szovjet csapatok nem álltak az ország határán. Horthy katona létére ragaszkodott ahhoz a mind katonailag, mind diplomáciailag naiv elképzeléséhez, hogy az országban állomásozó német csapatokat nem támadja meg, s számukra biztosítja a szabad elvonulást nyugat felé. A fegyverszüneti bizottság a kormányzótól kapott felhatalmazás birtokában október 11-én aláírta az előzetes fegyverszüneti feltételeket.

A kiugrási kísérlet :

Miközben a fegyverszüneti bizottság Moszkvában tárgyal, Budapesten a katonai és politikai helyzet változatlan maradt. Nem történt szinte semmilyen intézkedés, amely gyakorlatilag is hozzájárult volna a kiugrási kísérlet sikeréhez. Október 6-án a németek elrabolták Bakay Szilárdot, a budapesti hadtest parancsnokát, aki az átállás budapesti előkészítésére kapott megbízást. Mauthausenba vitték. Utódjául Aggteleki Béla altábornagyot nevezte ki Horthy, aki hozzálátott az átállás előkészítéséhez. Mivel Budapesten a testőrség alakulatain és az őrszázlőaljon kívül csak a folyamőrség alakulatai állomásoztak, Horthy katonai irodáján keresztül intézkedett két hadtest Budapestre hozataláról. Vörös János a vezérkar főnöke kiadott egy parancsot, melyben a nyugat felé induló csapatokat függetlenül eredeti rendeltetési helyükről Budapestre kellett irányítani. E parancsnak azonban egy "szépséghibája" volt, hogy Nyugat felé szinte kizárólag német csapatok vonultak, így a magyar csapatok Budapestre való tömörítése lehetetlenné vált. A katonai helyzet alakulása miatt a legmegbízhatóbb megoldás az lett volna, ha a kormányzó az átállást valamelyik hadsereg

kötélékében hajtotta volna végre - ezt a tervet pártolta Vörös János, a katonai iroda vezetője. Ambrózy, és a testőrség parancsnoka Lázár Károly tábornok is, ám Lakatos miniszterelnök ellenzésén megbukott az elgondolás - erre a közvetlen frontvonal miatt az 1. magyar hadsereg volt a legalkalmasabb.

A kiugrási kísérlet előbbrehozása - a készülődő nyilas puccs megelőzése érdekében - csak rontott a katonai helyzeten, mert a felrendelt két hadtest is csak az átállás eredeti időpontja körül / október 20-a kb./ érkezhettek volna Budapestre.

Október 15-én délelőtt az SS alakulata elrabolta ifj. Horthy Miklóst, ezáltal is nyomást gyakorolva Horthyra az átállás kísérletének elvetésére, Horthy azonban változatlanul a kiugrást latolgatta. Délben a rádióban elhangzott a kormányzó kiáltványa a magyar nemzethez, és hadparancsa, melyben felhívja a csapatokat, hogy az általa kinevezett parancsnokoknak engedelmeskedjenek.

Erről Kádár Gyula vezérkari ezredes így ír: "Vártam a kinevezéseket. Semmi. Akkor pedig a csapatok engedelmeskedni fognak nyilas érzelmi és németbarát parancsnokainak. Hol marad a szembefordulásra vonatkozó utasítás?"

Budapesten a proklamáció beolvasása után az események döntő fordulatot vettek, itt ütött vissza, hogy a kiugrást sem katonai, sem politikai előkészítés nem előzte meg, ahogyan Kádár Gyula is írta, a csapatok tisztjeiknek engedelmeskedtek. Néhány nyilas, németbarát- és bérenc tiszt visszafőra tudta fordítani a kiugrás kísérletét, a budapesti hadtestparancsnokot, a folyamőrség parancsnokát saját tisztjeiktették ártalmatlanná, s ezzel Budapesten végérvényesen eldőlt a kiugrási kísérlet kudarcra kárhoztatása. A várban lévő testőr katonák ugyan tüzet nyitottak a támadó németekre, ám ez is kilátástalan erőlködés volt, hiszen nem tudták tartani a várat a velük szemben fellépő német és nyilas katonákkal szemben. A két magyar hadseregnél sem volt jobb a helyzet, Vörös János elszabotálta Horthy jelmondatát, s a kormányzói nyilatkozat helyett parancsot adott a harc további folytatására. Bár a hadseregparancsnokok nem kapták meg a jelmondatot, azonban mindketten 15-én délután telefonbeszélgetést folytattak a katonai iroda vezetőjével, illetve helyettesével, akik jelezték, hogy a kormányzó beszéde hiteles, vegyék úgy, mintha megkapták volna a jelmondatot.

A két hadseregparancsnoka közül egyik sem érezte át felelősségét, nem érezték át azt a lehetőséget, mely kihasználása révén ha utat engednek a szovjet csapatoknak, s velük együtt megtámadták volna a németeket, a kiugrási kísérlet tényleg kiugrás lehetett volna. A 2. hadsereg parancsnoka Veress Lajos vezérezredes, homo regius /Horthy által előre nem látható esemény bekövetkezése miatt utódjával kinevezett személy/ a németekhez küldte vezérkari főnökét a visszavonulás bejelentésére, majd annak visszatérte után csapat-szenlére indult, de utközban a németek letartóztatták.

Az első hadseregnél az a fatális tévedés történt, előre nem tudván az átállás időpontját, a hadsereg parancsnoka Miklós Béla /ademokratikus Magyarország első miniszterelnöke/ és vezérkari főnöke Kéri Kálmán más településeken tartózkodtak, s így összehangolt akcióról a kormányzó proklamációjának elhangzása, illetve a katonai iroda vezetőjével való telefonbeszélgetés után nem lehetett szó, hiába adta ki Kéri Kálmán a németekkel szembeni tűzparancsot támadás esetére, csak Técsőnél és a debreceni repülőtérrel elfoglalni akaró német katonákra nyitottak tüzet. Másnap mindkettőjüket az előljáró német parancsnokhoz rendelték fel, de ők a felelősségrevonás, büntetés előtt a szovjet csapatokhoz mentek "kapcsolatfelvételre", de saját hadseregükkel elvesztették a kapcsolatot, így ezek az alakulatok sem válhattak a németek elleni harc eszközeivé.

A kiugrás kísérlete egy rossz időpontban, előkészület nélkül végrehajtott, elhibázott lépés volt. Nem akadt ugyanakkor az országban egyetlen olyan felelős beosztású katonatiszt sem, aki merte volna vállalni a felelősséget a németek elleni harc felvételére.

A kiugrási kísérlet elbukása után már csak egyetlen lépés volt hátra, a hatalomnak de iure is a nyilasok és a németek kezébe történő átengedése. Október 16-a délutánján két alkotmányellenes cselekedet is történt: Horthy lemondónyilatkozata, melyet nem eljegyzett Lakatos, csak utólag; és Szállasi kezében az államfői és miniszterelnöki hatalom összpontosulása.

Október 15-e drámája volt, hogy a hatalom a még létező, legszélsőségesebb jobboldali elemek kezébe került, s ezáltal Szállasi és

a nyilas mozgalom teljesen kiszolgáltatta az országot a fasiszta Németországnak !

Vigh Károly: Ugrás a sötétbe Bp; 1984 II. kiadás

Kádár Gyula: Ludovikától Sopronkőhidáig Bp; 1984 II. kiadás

Ránki György: A II. vh. története Bp; 1973

Bokor Péter: Végjáték a Duna mentén Bp; 1982

Korom Mihály: Horthy kísérlete a háborúból való kivállásra
Századok 1974 4 - 6 .

Bots Dénes

III/9

A "Kettős honfoglalás" bírálatához

A História 1983. évi 1. számában jelent meg Kristó Gyula: A "Kettős honfoglalás" elméletéről c. cikke, mely László Gyula "Kettős honfoglalás" elméletét bírálja. Az elmélet lényege: Árpád honfoglaló magyarjai a Kárpát-medencében jelentős magyarnyelvű néptömegeket találtak. László Gyula a népességet a 670 táján a Kárpát-medencébe költöző onogurok utódainak tekinti, és feltételezését különböző régészeti-antropológiai-történeti adatokkal igazolja. Kristó Gyula ezeket a bizonyítékokat veszi sorra, és kísérli meg azokat cáfolni. A következőkben a Kristó által követett sorrendben mondom el véleményemet kritikájáról.

1./ Nyelvi vonatkozások:

Kristó a bírálatot ezzel indítja: "... a 670 táján idekerült népességnek a magyarságát jószerével csak egyetlen módon lehetne bizonyítani: nyelve magyarságának /finnugor jellegének/ kimutatásával. Ezzel szemben László Gyula érveinek jó része olyan, amely etnikum meghatározására nem alkalmas."

Függetlenül attól, hogy Avarország mely népcsoportjában látjuk a 896-os honfoglalást megelőző magyarságot, vizsgáljuk meg, mennyiben helyes Kristó megállapítása? - Állításával annyiban egyetérthetünk; ha a nyelv magyarsága kimutatható lenne, akkor a nép magyarsága nem volna kétséges. Ebben az esetben szükségtelené válna a további bizonyítás. Viszont, a tétel ellentétele is igaz; a népesség nem magyarságát is nyelvének nem finnugor jellege kimutatásával lehetne bizonyítani. Erre pedig egyenlőre semmi esélyünk nincs. Tehát a nyelv vizsgálata pro- és kontra egyaránt eredménytelen.

2./ Régészeti adatok:

"A kettős honfoglalás elmélete alapvetően régészeti felismerésből nőtt ki, abból, hogy az avar és a magyar lelőhelyek /sirok/ fő tömbjeikben /országgrészenként, tájegységenként/ szinte kiegészítik egymást. Eszerint tehát az avarok tömegesen megérték a 9. század végi magyar honfoglalást."

Kristó e véleményével kapcsolatban kifejti, hogy ezt a tételt a magyar régészettudomány számos képviselője nem fogadta el, sőt cáfolta azt. Kristó szerint a temetők egymáshoz való viszonyának nincs jelentősége az avar népesség nyelvét illetően.

"Éppen ezért ez az - erősen megkérdőjelezhető hitelű - régészeti megfigyelés /folytatja Kristó Gyula/ nem önállóan, hanem a névtani szemponttal szembesítve szolgál a kettős honfoglalás elméletének alapjául."

- Ugyanis a XI. századról Knieszsa István készített nyelvi térképet. Ebből a térképből László Gyula azt olvasta ki: "hogya a Kárpát-medence közepét tömören kitöltő avarságnak ugyyszólván semmi nyelvi emléke nem maradt. /a helynevek mind magyarok/ Az avarokkal egy időben a Kárpát-medence belseje köré telepedett és az erdős területeket, folyóvölgyeket megszálló szlávsnak rengeteg helynév örzi a nyomát."

Kristó szerint a Knieszsa-térkép "alkalmatlan arra, hogy a késő avar sirok halottainak etnikai minősítése dolgában perdöntő bizonyosággént szolgáljon. Alkalmatlan azért, mert a Dunántúlt a 10. század elejétől kezdve birtokában tartó magyarság két évszázad alatt létrehozhatta ott azokat a magyar helyneveket, amelyeket a 11. század végi állapotokat mutató Knieszsa-térkép tükröz."

Véleményem szerint, Kristó helyesen vette észre, hogy László Gyula a településviszonyokat hozza összefüggésbe a Knieszsa-térképpel. Birálatában azonban elvonatkoztatja a kettőt egymástól, és nem lényegi összefüggésében vizsgálja. László Gyula mondja: "Tizenkét olyan nagyobb szállásterületet sikerült megállapítanom, ahol Árpád magyarjai sűrűn megtelepedtek, de ahol kései avar előzmény vagy egyáltalán nem volt, vagy csak szórványosan. Ennek természetesen az ellenkezője is leolvasható.....: ahol sűrű kései avar települések vannak, ott viszont Árpád magyarjai nem telepedtek meg."

A honfoglalók és az avarok leleteinek elkülönülése önmagában valóban nem bizonyíték az avar népesség magyarnyelvűségére. Annyit azonban mindenképpen bizonyossá tesz a felismerés, hogy az avar népesség tömegeiben túlélte a 896-os honfoglalást. Ebben az esetben viszont, ha a népesség nem volt volna magyar nyelvű, akkor a szállásterületén nagyobb mennyiségű, nem magyar helységnévnek igenis fenn kellett volna maradnia a 11. századra is. Hiszen a Knieszsa által vizsgált 210 település közül van 4, ahol szláv eredetű helynévvel találkozunk. Tehát, ahol nem magyar tömegek éltek, fennmaradtak idegen helynevek. Viszont, ahol avar tömegek éltek, csak magyar helynevekkel találkozunk. A jelenség annál is inkább feltűnő, mivel László Gyula elméletének megjelenését követően egy régészeti leletet tártak fel, melynek segítségével sikerült megállapítani, hogy avarok még a 11. században is éltek.

Idézet az "Esti Hírlap" 1982. szeptember 2-i számából:

"Szenzációs leletre bukkantak az idén, a Tolna megyei Gyöngyösön, egy avar temető már több mint tíz éve folyó feltárása során. A temető egyik sírjából I. Péter magyar király által vert ezüst pénz került elő. Amint az ásatást vezető dr. Rosner Gyula régész elmondotta: a Petrus rex Pannoniae feliratu ezüstérme az első korhatarozó magyar pénz, melyet avar temetőben találtak. Feltételezi, hogy az egykori avar halottat nem temethették el korábban, mint az érmét verték, s e lelet teljesen más megvilágításba helyezi az avarság történetét. Azt látszik bizonyítani, hogy az avarok közt éltek olyan csoportok, amelyek megélték a honfoglalást, a magyar államalapítás korát." /MTI/

Márpedig, a dolgokat ilyen összefüggésben vizsgálva, azt hiszem, László Gyula megfigyelése sokkal több, mint bizonyosság. Azaz a honfoglalást /sőt a 11. század közepét is/ tömegesen megérő avar lakosságnak magyar nyelvűnek kellett lennie, mivel magyar helyneveket hagyott maga után.

3./ Embertani adatok:

Kristó Gyula az elmélet bírálatát az embertani adatokkal folytatja. Elmondja, hogy "Elmélete megerősítését találta meg László Gyula Lipták Pálnál, aki szerint a középkori magyar népben az avar kor népessége ujul meg." Ezzel Kristó nem ért egyet, véleménye szerint "Embertani adatok aligha szólhatnak ... egyértelműen a kettős honfoglalás elmélete mellett."

Ugy érzem, ezen a ponton egyet kell értenünk Kristó Gyulával. Valóban, az embertani adatok nem bizonyíthatják egyértelműen egy népesség nyelvi hovatartozását.

4./ Történeti források:

Az elmélet bírálatában a történeti források következnek.

a./ Kézai Simon krónikája és a Képes Krónika adatai:

Kristó szerint: László Gyula "Megállapítja, hogy a magyar krónikában - természetesen - megvan a magyarok második bejövételéről szóló tanítás. A magyaroknak krónikáinkban valóban olvasható második bejövetele inkább azzal van összefüggésben, hogy a hun-magyar azonosság tana alapján a hunok Kárpát-medencei behatolását tekintik első bejövételnek..... nincs okunk azt hinni, hogy ezt megelőző magyar krónikás alkotások is két honfoglalással számoltak volna.

Perdöntő tanu ebben a vonatkozásban a Kézai előtt élt és alkotott Anonymus, aki egy egész regényes gestát szentelt a magyar honfoglalásnak, de mégsem adja tanujelét annak, hogy tudomása volna két

magyar honfoglalásról."

"A kettős honfoglalás elmélete melletti bizonyságul László Gyula nagy fontosságot tulajdonít Kézai Simon krónikája 700-as és a Képes Krónika 677-es, hun és magyar honfoglalással kapcsolatos dátumainak.László Gyula azonban nem említi, hogy a két évszám a kétféle krónikában nem egyazon eseményre vonatkozik. A 700-as dátumot Kézai a Szkitiában megsokasodott hunok kapitányválasztásának időpontjául, adja meg, ... a 700-as dátum teljesen dezorientáló. /Kézai ... a második honfoglalás idejéül 872-t adja meg./ A Képes Krónika szövegváltozatában olvasható 577-es dátum nem az első magyar /vagyis hun/ honfoglalás dátuma - amihez László Gyula kapcsolni törekedett -, hanem a tulajdonképpeni magyarok Szkitiából való kivonulásának évszáma."

Azt hiszem, ma már nem képezi vita tárgyát, hogy 670 körül az onogurnak nevezett néptömeg a Kárpát-medencébe nyomult. Márpedig a 677-es és a 700-as év meglepően azonos a 670 körüli dátummal. Ennek ellenére a krónikák adatait fogadjuk el a Kristó szerinti értelmezésben zavarosnak. Tekintsük úgy, mintha említés sem történne róluk. Abban az esetben is megmarad a krónikákban egy alapvető adat, amely szerint a honfoglalás a magyarok második bejövétele. Számunkra pedig pontosan ez a lényeges. Természetesen előfordulhat, hogy ez Kézai "tudós" kitalálása./Bár megbízható adatokkal bizonyítható, hogy nem Kézai találta ki./ E helyütt azért kénytelen vagyok feltenni a kérdést; Vajjon, miért kell minden adatot elírásnak, kitalálásnak, helytelennek venni, amely nem illeszkedik az eddig már jól kialakított elméletbe? Annál is inkább, mivel a Kézainál szereplő 700-as dátum legalább oly közel áll a 670 körülhöz, mint az ugyanott említett 872 a 896-hoz. Egyébként pedig Kézai megbízhatóságát úgy érzem, nem lehetséges Anonymusszal bizonyítani. Hiszen Anonymus más dolgot nem jegyzett le "regényes gestájában", amelyről volt tudomása. Ennek ellenére történelmi hitele mégsem vonható kétségbe.

b./ A fehér - és fekete magyarság kérdése:

Kristó így folytatja: "László Gyula a kettős honfoglalás elmélete érdekében próbálja értelmezni a magyar, a nyugati és az orosz krónikák adatait a fehér és fekete ugorokról /magyarokról/. ... a megoldás aligha lehetséges a László Gyula által javasolt módon. ... Alapvető probléma van ugyanis azzal - s ezt a körülményt László Gyula nem említi, hogy a magyar és nyugati forrásokból kihüvelyezhető fehér és fekete magyarok egyidejű /szimultán/ fogalmak,

a 11. századra érvényes népelnevezések. Ezzel szemben az orosz őskrónika a fehér ugorokat Herakleiosz császár idejében /610-641/ említi, míg a fekete ugorokat Oleg fejedelem /879-912/ alatt, vagyis ezek időben egymásra következő értelemben használt etnonimek,..."

Ugy értem, Kristó helytelenül értelmezte László Gyula érvelését. Ugyanis László Gyula nagyjából ugyanazt állítja, mint Kristó. Vagyis a 11. században a Kárpát-medencében a források tanúsága szerint fehér és fekete magyarok éltek. Azonban László Gyula megállapítja, hogy az orosz őskrónika szerint "És azután eljöttek a fehér ugorok és ők következtek a slovének földjén. Ezek az ugorok Herakleiosz császár idején tűntek fel. ... Ezek után jöttek a ... majd a fekete ugorok mentek Kievv mellett, később Oleg idejében ..." /Hodinka: Orosz évkönyvek, 1916.- 33. és 35.1./

Tehát az orosz őskrónika adatai László Gyula szerint azt mondják, hogy a 11. századi fehér ugorok elődei Herakleiosz császár idejében, a fekete ugorok elődei pedig Oleg idejében jöttek a Kárpát-medencébe, és ezt Kristó a bírálatában elhallgatja.

c./ Német Lajos diplomája:

Kristó Gyula leírja, hogy László Gyula nagy jelentőséget tulajdonít a következő adatnak: "... egy 860-as okleveles adat Német Lajos diplomájából, amely a Dunántul nyugati peremén egy marcha uungariorum nevű hegyet említ. Az uungar névben kétségtelenül az onogur népnév rejtőzik, ... Ám az onogurok 860-as felbukkanása a mai Burgeland területén csak annyit jelent: a 670 körüli Kárpát-medencei bevándorlás vezető etnikuma, az onogur, még két évszázaddal később is megfigyelhető az Alpok keleti lábánál. ... nem ad utbagazítást abban a vonatkozásban, hogy a 860-as adat onogurjai milyen nyelvet beszéltek. Mivel azonban tudjuk, hogy egy, onogurnak is nevezett nép, a dunai bolgár, bizonyosan nem finnugor nyelvet beszélt, külön bizonyíték híján a 860-as onogurokról sem tételezhető ez fel."

A 860-as oklevél adatának magyarázatával kapcsolatban Kristó Gyula és László Gyula kiinduló pontja azonos; vagyis mindketten azt állítják, hogy 860 körül még megfigyelhetők a Kárpát-medencébe jött onogurok. A továbbiakban viszont ezeket László Gyula magyar nyelvűeknek, Kristó nem magyar nyelvűeknek tételezi fel. Igazának bizonyítására felhozza Kristó az onogurnak is nevezett nem finnugor nyelvet beszélő dunai bolgárokat. Azonban ennek egy igen nagy szépséghibája van. Mégpedig az, hogy a nyelvészek szerint

bennünket még ma is onogurnak neveznek, ennek ellnére népünk magyar-ságát mégsem vonja senki kétségbe.

d./ 16. századi török nyelvű krónika:

Kristó Gyula: "Még kevésbé szerencsés László Gyula másik adata az elmélet szempontjából, ... Arról a 16. századi török nyelvű, de magyar forrásra visszamenő krónikáról van szó, amelyet Blaskovics József magyar fordításában ismerünk, s amelyről László Gyula többször idézte azt a kitételt, hogy a honfoglalók az ország birtokbavételekor itt saját nyelvükön beszélő népet találtak. A bővebb szövegkörnyezet önmagában elárulja, hogy félreértésről van szó; mert igaz ugyan, hogy említés történik itt Hunor népének Pannónia tartományba költözéséről, ... de ez az esemény nem a magyar honfoglalással, hanem Hunorral kapcsolatos, aki mondai figura. Ami pedig a perdöntőnek tekintett mozzanatot, a nyelvet illeti, az egyébként megbízható forrásnak nagy jóindulattal sem nevezhető török krónika világosan megmondja: Hunor népe tatár volt."

Ismételten nem tudunk egyetérteni Kristó Gyulával. Állításából annyi igaz, hogy Hunor mondai figura. Azonban a monda és a krónikák úgy tudják, hogy Hunor népe a magyar. Ami pedig a nyelvet illető megjegyzésre vonatkozik; "Hunor népe tatár volt" - szeretnék utalni az Árpád honfoglaló magyarjaival kapcsolatos legmegbízhatóbb forrásra, a Biborban születettre. Ő ugyanis annyira töröknek hitte a honfoglalókat, hogy még türk-nek is nevezte őket. Ettől azonban Árpád magyarjai még magyarok maradtak, Ugyanugy, ahogy Hunor népe is magyar maradt /a monda és a krónika szerint./. A török krónikával kapcsolatban el kell még mondjam, hogy Kristó Gyula az általa említett "bővebb szövegkörnyezet"-et félreértette, s egy részét elhallgatta. Ugyanis, bár a krónika azt mondja, hogy "... segítségül Hunor népéből, akik tatárok voltak, huszezer katonát gyűjtött össze, ..." /Blaskovics József fordítása: A magyarok története 1982; 38.1./, de Kristó nem beszél arról, hogy a krónika Hunor népet mindenütt magyarnak nevezi, és félreérthetetlenül Hunor népének magyar történetét beszéli el.

5./ Mondai adatok:

Kristó Gyula szerint László Gyula bevonja "... az elmélet érvei közé a magyar eredetmonda két egy testvérét, Hunort és Magyart, elfeledkezve arról, hogy a testvérpáros szerepeltetése - bármiféle kettős honfoglalás feltételezése nélkül - ... Eurázsia különböző régióiban gyakori."

Ugy érzem, itt Kristó Gyula ismételten félreértette László Gyulát. Elméletében ugyanis nem Hunor és Magyar személyének, hanem a monda meglétének van jelentősége. Annak, amit Kristó Gyula elhallgat. László Gyula megfigyelése szerint a régészeti leletek azt bizonyítják, hogy Hunor és Magyar mondájának ábrázolását "... nem Árpád magyarjainak előkelői viselik, hanem a kései avarok nemzetségfői." László Gyula ebből logikusan azt következteti ki, hogy eredetmondánkat az avaroktól örököltük.

Ugyanerre a következtetésre jut László Gyula - a régészeti leletek alapján - melyről Kristó Gyula szintén nem beszél - az "Égig-érő fa" meséjével és a "Szent László-legendával" kapcsolatban. Tehát; ezek, a magyarnak tartott monda, mese, legendai elemek ábrázolása az avar leletekben található meg, de a honfoglaló magyarok leleteiben hiányoznak. Ezért csakis az avaroktól örökölhettük.

6./ Egyéb adatok:

Kristó Gyula elmondja, hogy László Gyula "Igy vonja ide beszéd-nyelvünk finnugor, zenei anyanyelvünk török jellegének kettősségét, az Árpád-kori nyelvm emlékekből kihámozható két nyelvjárás létét, s így gyanakszik arra, hogy kétféle településterület /homokos és agyagos/ megszállása is a kettős honfoglalással magyarázható, megint csak nem méltatva figyelemre azt, hogy mindezek magyarázatára más, a kettős honfoglalástól független, azoknál sokkal meg-alapozottabb elméletek is léteznek, .."

Ismételten úgy érzem, hogy Kristó félreérti László Gyulát. Ugyanis, az említett adatokat László Gyula egyáltalán nem úgy tekint, mint az egyetlen lehetséges magyarázatot, hanem igenis kifejti, hogy más magyarázat is elképzelhető. És valóban; ha a felsorakoztatott adatokat külön-külön, egymástól függetlenül vizsgáljuk, akkor más magyarázatok is adódhatnak. Ez azonban nem zárja ki az elmélet helyességét. Márcsak azért sem, mert a felsorakoztatott adatoknak összeségükben, egymással való összefüggőségükben van jelentősége a "kettős honfoglalás" elméletében, nem pedig külön-külön, egymástól elvonatkoztatva.

7./ Végezetül:

Kristó Gyula a következőkben foglalja össze mondandóját: "Bármelyik oldalról is közeledünk a kettős honfoglalás elméletéhez, azonos eredményre juthatunk: ennek az elméletnek nincsenek meggyőző érvei: bizonyítékai peremjelenségekből, tudásunk hézagainak egy

cél érdekében való kitöltéséből és az önkényesség határát suroló megállapításokból állnak. Hogy az elmélet az alap gyengesége ellenére még egyáltalán áll, az egy nagy formátum, rendkívüli képességekkel rendelkező tudós, László Gyula személyes érdeme."

Megítélésem szerint ez a legkomolyabb, mégpedig súlyos etikai ellenérv. Különös tekintettel arra is, amit a birálattal kapcsolatban többször kifejtettem, miszerint Kristó Gyula félreérti, elhallgatja László Gyula több adat-magyarázatát. Kristó Gyula igazát keresve, birálatának egyik fő hibáját ebben látom. A másikat pedig abban, hogy az adatokat nem összefüggéseiben vizsgálja, így aztán nem is lehet a birálat helytálló.

Azt hiszem, a birálat ellenére is nyugodtan elfogadhatjuk a "kettős honfoglalás" elméletét. Nyugodtan elfogadhatjuk, hogy Árpád magyarjai a Kárpát-medencében magyar nyelvű tömegeket is találtak. Hiszen a régészeti leletek tanúsága szerint a késő avarok és Árpád magyarjai mozaikszerűen egymást kiegészítve töltötték ki a Kárpát-medence belső területeit.

Ennek ellenére az avar területekről a 11. századra magyar helynevek maradtak fenn. Pedig már tudjuk, hogy avarok még a 11. században /1038-1046 között/ is éltek. A kettős honfoglalásra igenis utalások vannak a krónikák szövegeiben. Továbbá az orosz őskrónika fehér- és fekete ugorjaiban. Legalább gyanusnak kell vennünk a "marcha uungeriorum"-ot, valamint a 16. századi török nyelvű krónika adatát. Szinte bizonyító értékű az elmélet szempontjából az eredet-monda, az Égigérő fa, a Szent László-legenda átvétele az avaroktól. Mindezeket összefüggéseiben vizsgálva, úgy érzem, a "kettős honfoglalás" elképzelésében sokkal több a realitás, mint az elmélet tagadásában. A "kettős honfoglalás"-t lényegében, folyamatában igaznak kell tekintenünk. Még akkor is, ha egyes adatoknak esetleg más magyarázata is lehetséges. Hiszen a valóság minden esetben sokkal bonyolultabb, mint a valóságot magyarázó elmélet.

Budapest, 1984. május 2.

Bánovics Tamás
/1025 Budapest,
Felsőzöldmáli u. 121./

KÖNYVAJÁNLATUNK :

Politikuspályák Szerk. Sánta Ilona Bp; 1984 317 oldal 42 Ft.

Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon
280 oldal 60 Ft.

Az első világháború előtt az Osztrák-Magyar Monarchiát nem kevesebb, mint 14 nép lakta. A fiatal szerző népszerű, olvasmányos, ugyanakkor tudományos igényvel megírt könyvében átfogó képet rajzol a magyarországi nem magyar etnikumok fejlődéséről és a magyarokkal való együttélés fő kérdéseiről.

II. Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendelete Bp; 1984
576 oldal 158 Ft.

Száraz György: Történelem jelenidőben Bp; 1984 1020 oldal
94 Ft.

Történelmünk kritikus pontjainak, meghatározó jelentőségű alakjainak, jelenünkbe benyúló vonulatainak elfogulatlan, tárgyyszerű, de a ma kérdéseire összpontosító újragondolását adják a kötet tanulmányai, különös tekintettel "arra a kicsiny, de mégis tágas világra, amelyet a tájegységek nyelvén Közép-Kelet Európának nevezünk".

Nizsalovszky Endre: Tanulmányok a jogról Bp; 1984 290 o. 80 Ft.

A szerző a magyar jogtudomány egyik kiemelkedő művelője volt. A jogelmélet, jogtörténet, polgári jog, családi jog, és a nemzetközi magánjog azok a területek, amelyeken a kötet írásai Nizsalovszky sokoldalúságát dokumentálják.

Emlékezetül hagyott írások Dacia 368 oldal 36 Ft.

Imreh István: A törvényhozó székely falu Kritérium 345o. 73Ft.

A. Sajti Enikő: Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában - 1941 Bp; 1984 63 oldal 14 Ft.

Balás Gábor: A székelyek nyomában Bp; 1984 376 o. 73 Ft.

Barta János: A kétfejű sas árnyékában Bp; 1984 230 o. 23 Ft.

Diószegi István: A magyar külpolitika utjai Bp; 1984 419o. 58Ft.

Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai Bp; 1984

364 o. 155 Ft.

Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések Bp; 1984 438 o. 65Ft.

Medgyesi Pál: Erdély romlásának okairól Bp; 1984 64 o. 12 Ft.

FOLYÓIRATSZEMLE:

A nemzetiségek egyenjogosításának útján. A nemzetiségi jog fejlődése a demokratikus Romániában. Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal / Tiszatáj 1984:7 /

Varga Csaba: A jog belső erkölcsisége / Valóság 1984:6 /

Acél György: A nemzetiségi jogegyenlőség a szocializmusban
/Látóhatár 4-5 /

Gyarmati György: Közigazgatási reform és pártküzdelmek 1944-47
/ Valóság 1984:6 /

Németh G. Béla: Értelmiség és redukált polgárosodás a XIX. sz.
második felében / Valóság 1984:7 /

BJ: A trianoni béke létrejöttének kérdése új megvilágításban

Az utóbbi években élénk fellerdulás tapasztalható a magyar történetírás olyan szféráiban, amikben - úgy tűnt - kiapadtak a források és lényeges új eredmény már nem produkálható. Ilyen terület volt az I. világháború és az ezt lezáró békerendszer kérdése. A történetírás e kérdésekben tapasztalt pangásának valódi oka nem a kutatási források teljes kiapadása volt általában, hanem csak az addig rendelkezésre álló kutatási anyag kimerülése. Míg a közép-európai levéltárakban a kérdésről addig kialakult képet lényegesen befolyásoló új dokumentumokat már nemigen lehetett felfedezni, addig a nyugat-európai /főként francia és angol/ archívumok bővizű kutatási anyagok előtt még zárva tartották a zsálopeket, és csak az ott érvényes, átlagosan 50 éves kutatási tilalmi idő elmulta után nyitották fel azokat. /Ennek a kutatási zárlatnak egyébként az indoka, hogy az események megtörténte után fél évszázadig még életben lehetnek az egykori résztvevők, akiknek érzékenységet érintheti a dokumentumok publikálása, esetleg tendenciózus értékelése./ A hatvanas évek végétől így nyíltak meg sorra a kutatók előtt ezek a nyugati archívumi dokumentum-tömegek, és így fértettek hozzá magyar kutatók is azokhoz a történeti forrásanyagokhoz, amikből pontosabb, élesebb kontúrú kép rajzolódik ki az antant-hatalmak háború-végi, ill. háború utáni politikájáról az európai békerendezést, s benne Magyarország helyzetét és jövőjét illetően.

Ormos Mária "Padovától Trianonig" c. most megjelent könyve első-sorban francia levéltári anyagra támaszkodva rajzolja át az eddigi Trianon-képet. Végigtekintve a Trianont megelőző két esztendő történetét, bebizonyítja, hogy a Magyarországgal kötendő békeszerződés alaptételei lényegében már 1918 nyarára kialakultak az antant vezető köreiben, és az időközben pontosan rögzített szerződés "aláíratása" Magyarországgal csak azért húzódott el 1920 júniusáig, mert a Károlyi-rendszer túl korán bukott meg, a Tanácsköztársasággal pedig az antant-hatalmaknak nem is volt szándékuk békét kötni, így meg kellett várni, hogy csalárd diplomáciai sakkihúzásuk /a Clemenceau-jegyzék/, majd katonai hadműveleti akcióik /az antant biztatását és támogatását élvező román hadsereg előnyomulása/

eredményeképpen megdőljön a magyarországi proletárdiktatura, és a nyugati politikai körök számára is szalonképes burzsoá reakciós kormány jöjjön létre Magyarországon. Az ellenforradalmi Horthy-rendszer konszolidációja és bizonyos mértékű stabilizációja után már nem volt akadálya annak, hogy Magyarország delegációját is meghívják Párizsba, és majdnem egy esztendővel a német békeszerződés megkötése után /!/ a trianoni béke aláírásával lezárják a Párizs környéki békék sorozatát.

A Horthy-kornak történetírásában elég általános volt az a felfogás, hogy a súlyos trianoni feltételekért a magyarországi forradalmak, elsősorban a proletárdiktatura a felelősek. Az Ormos Mária által feltárt dokumentumok viszont jól bizonyítják, hogy Magyarország ill. az egész monarchia politikai sorsa már 1918 derekára végleg eldőlt, s hogy ennek a nemzetközi predestinációnak az elkerülésére az utolsó lehetőség Károly császár-király uralkodásának első hónapjaiban adódhatott volna egy külön béke megkötésének kezdeményezésével. Károly ezirányú puhatolózó lépései /az u.n. sixtusi levelek/ azonban az uralkodó bizonytalankodásai és a német császári titkos szolgálat ügyességén meghiusultak.

Ormos Mária könyve a Trianonhoz vezető ut feltárásában a magyar történettudomány értékes eredménye. Mint alapmunka, serkentője és segítője is lehet a kérdéssel foglalkozó nemzetközi jogi jogtörténetírásunknak is.

Boros Péter:

AUDIATUR ET ALTERA PARS

Csodálkozással olvastam lapjuk Folyóiratszemléjét a 15. oldalon. Az ES 83. évi 37. számából Hajdu János sokat emlegetett cikkét, az Utószó egy előszóhoz-t ajánlja valaki három mondatban: "Egy New Yorkban" Kutyaszorító címmel megjelent könyvhöz Csoóri Sándor irt előszót. A könyv a nemzetiségi problémát hamis oldalról közelíti meg, és ezt a véleményt próbálja költőnk zavaros ideológiájával alátámasztani. Hajdu János pontonként cáfolja meg a felvetett "problémákat" és szemléletes ellenpéldákat is hoz."

Félünk, hogy sokan készpénznek veszik majd ezt a pár sort, és megnyugszanak benne. Eleget tudnak immár ahhoz, hogy véleményt alkossanak: megjelent New Yorkban - régen rossz! - egy Kutyaszorító című könyv mely hamisan közelíti meg az egyébként sem létező nemzetiségi problémát - ezt az idézőjel sejteti -, amely megközelítést Csoóri Sándor zavaros ideológiájával próbálja meg alátámasztani, de hála a hont a Csoóri-félék zavaros ideológiájától kivont szablyával védelmező Hajdu Jánosnak, nem marad ez annyiban, mert ő pontonként cáfol és szemléletes ellenpéldákat is hoz.

Már Hajdu ES-beli cikkének sem örültem, de hogy ehhez egyetemünk Jogtörténeti Diákkörének kis folyóirata is csatlakozzon, az viszont már kifejezetten nyugtalansággal tölt el. Ugy hiszem, erre nem volt semmi szükség. Ez annál is meglepőbb, mivel épp a Jogtörténet különkiadásával egyszerre jelent meg, amely Köteles Pál emlékezetes előadásával együtt a határainkon túl élő magyar kisebbség sorsa iránti növekvő aggodalmunkról tett méltó tanubizonyyságot.

Az láthatóan nem zavarta Hajdu Jánost, és a folyóiratszemle készítőjét se, hogy ellenkezik a fair play elemi szabályai-val értékelni egy olyan könyvet, amelyet az olvasó nyilván-

valóan nem ismerhet, ha csak a Szabad Európa Rádióból nem.

/Vagy talán az volna jó, hogy innen értesüljünk?/ Ahogy Kun-
szabó Ferenc három héttel későbbi, alapvetően más alapállásu
cikkében, az "Ősgyep és televény"-ben írja: "A Kutyaszoritót
még New Yorkban olvastam, azon melegiben...majd elméláztam:
Miért nem jelent ez meg otthon? Persze, nem minden passzusában
ugyanilyen szövegezéssel gondolom, de ha történetesen nem ke-
rülök ki az Ujvilágba, akkor hogyan ismerhettem volna meg?
Tekintve, hogy a Szabad Európát nem hallgatom, sehogy. Akkor
Hajdu János tolmácsolását és értelmezését olvashattam volna
csupán..." Talán nem tűnik belemagyarázásnak, ha ebből a csu-
pánból és a három pontból azt olvasom ki, hogy lehet másképp is
értelmezni az Előszót, mint ahogy a zt Hajdu tette.

Hajdu János cikkének hangütése, alapállása meglehetősen
rosszizü asszociációkat kelt bennem. Ha még ehhez azt is hozzá-
vesszük, hogy a megtámadottnak, Csoóri Sándornak nincs módja,
lehetősége rá, hogy megfeleljen a támadásra, hogy megvédje egész
eddig életművét, akkor nyilvánvalóvá lesz: nemcsak Csoóri Sán-
dor válik kiszolgáltatottá, de az ÉS olvasói, általában oda-
t a szabadon gondolkodhatóvá.

IN MEMORIAM MAGYARY ZOLTÁN

1984. szeptember 2-án befejeződött az ELTE jogi kari épületében Bereményi Géza "A tanítványok" c. művének forgatása. A film a magyar közigazgatástudomány legkiemelkedőbb alakjának, Magyary Zoltánnak állít -- remélhetőleg méltó -- emléket. Emlékezzünk mi is a magyar jogásztársadalom e páratlan személyiségéről!

Magyary Zoltán 1888. június 10-én született Tatán. A jog és államtudományi doktorátus megszerzése után a vallás és közoktatásügyi minisztérium szolgálatába lépett. Itt 1917-től kezdődően -- miniszteri tanácsosi rangban -- a tudománypolitikai ügyosztály vezetője lett. Minisztériumi tevékenysége alatt a költségvetés és a tizedesrendszer kérdéseivel, majd tudománypolitikai feladatokkal foglalkozott behatódobban. Hamarosan megválasztották a Magyar Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségének főtitkárává. 1930-tól a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán a közigazgatási és pénzügyi jog nyilvános rendes tanára; 1931-32-ben a magyar közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosa volt. 1932-ben a Rockefeller Alapítvány meghívására az Amerikai Egyesült Államok közigazgatását tanulmányozta. Ottani tapasztalatait összefoglalva írta meg "Amerikai államélet -- A közigazgatás útja az Amerikai Egyesült Államokban" c. művét, amely mindmáig a legsikerültebbben ad képet az USA politikai életéről. Közigazgatási olképzetéseit a tanszéke mellett szervezett Magyar Közigazgatástudományi Intézetben folytatta ki, melynek kezdettől fogva igazgatója volt. 1932-35 között -- részben mint a VI. Nemzetközi Közigazgatástudományi Kongresszus főelőadója, -- külföldön /többek között a Szovjetunióban/ tanulmányozta a közigazgatást. Sürgette a közigazgatás kérdéseinek tényeken alapuló és a modern szervezőelmélet eredményeit figyelembevevő vizsgálatát. Az erőteljes állami centralizáció híve.

Eszméinek elméleti megalapozását szolgálta az általa megindított "Közigazgatástudomány" c. folyóirat, melynek főszerkesztője volt; gyakorlati megvalósítását pedig az 1938-ban felállított, tatái járási Népfőiskola. Munkásságát 1943-ban megjelent Magyar Közigazgatás c. művében összefoglalva, amely mű példaként kell, hogy álljon minden államigazgatási jellegű tankönyv megírásánál. Egyetemi elfoglaltságai mellett Magyary Zoltán hosszú időt töltött helytörténeti anyaggyűjtéssel is.

Időközben beköszöntött az 1945-ös osztendő, amely Magyary Zoltán számára végzetesnek bizonyult. A Magyarországot felszabadító szovjet csapatok korosték, mert a hírek szerint a szovjet közigazgatás reformjához szerettek volna segít-

ségét kórni. Ő ezt nem tudván — rosszat sejtve — menekült, majd a Komárom
megyei Héregon feleségével együtt 1945. március 24-én öngyilkosságot követett
el.

Magyary Zoltánné szül.: Techart Margit dr. kiváló bölcészettörténész, főleg
újplatonikusokkal foglalkozott. Többek között ő fordította le Plotinosz "Isten-
ről és a hozzá vezető utakról" c. művét, amely az Officina Könyvtár legritkább
köteteinek egyike.

B u d a p o s t, 1984. szeptember

PÁSZTOR ZOLTÁN
joghallgató

SCHREIBER GYORGY

Kőrösi Csoma Sándor ázsia magyar vándora

/Kétszáz éve, 1784 tavaszán született Kőrösi Csoma Sándor,
a nagy Ázsia-kutató

NAGYENYED, GOTTINGEN

A határőr-székely Csoma család igazán nem számított a tehetségszebbek közé. Sándor fiukat soha nem kényeztette el a jólét. Még kollégiumba, Nagyegyedre is csak "öreg" fejjel, tizenöt évesen jutott el; szüleinek nem állt módjukban taníttatni a tehetséges fiut, szolgadiáki helyet pedig csak akkor tudott neki keríteni a kőrösi rector-tanító. Csoma Sándor úgy tanult hát, hogy közben kiszolgálta a módosabb diákokat. De olyan szépen haladt előre tanulmányaiban, hogy három év multán felmentették a szolgálai munkák alól. Most már minden idejét a tanulásnak szentelhette.

Nagyenyeden az alsóbb hat osztályt a principista diákok, tehát az akadémiai vagy teológiai fokozat hallgatói - mai nyelven szólva: a felsősök - tanították. Amikor Csoma is principista lett /s persze, mint kiemelkedő tanítvány maga is sokat tanított az alsóbb klasszisokban/, különösen a história és a geográfia professzora, Herepei Ádám gyakorolt rá nagy hatást. Egyszer a professzor a honfoglaló magyarokról adott elő, s közben megemlítette: nem lehetetlen, hogy igazat állítanak az ősi hagyományok, miszerint máig maradtak magyarok valahol Ázsia szívében. Csoma - és két diáktársára - akkora hatással voltak a professzor szavai, hogy még aznap ünnepélyes keretek között megfogadták egymásnak: felkutatják az ősmagyarokat.

Csoma Sándor ettől kezdve ennek a fogadalomnak élt. Állandóan a kitűzött cél lebegett a szeme előtt. A korábbinál is nagyobb buzgalommal temetkezett a nyelvek tanulásába és a tervezett ázsiai uthoz szükséges más ismeretek elsajátításába. De nemcsak szellemileg vértette fel magát; testét is felkészítette az előtte álló feladatokra, megpróbáltatásokra. Egykori diáktársa, Ujfalvy Sándor feljegyezte róla, hogy került a hust, a legszerényebb ételeken élt, sohasem evett sokat, sőt, gyakran napokig böjtölt. Soha nem vett részt a borozgatásokon, alkoholt egyáltalán nem ivott, csak tiszta vizet, de előfordult, hogy "szoktatásként" néhány napig azt sem. Magántanítványokat vállalt, és az így szerzett pénzt félrerakta a nagy utra, hiszen tudta, hogy más támogatásra alig számíthat. Gyakran a szálláshely puszta deszkáján aludt, hogy ha majd nekivág Belső-Ázsiának, megbirkózhasson a kemény nehézségekkel.

Amikor a nagyenyedi kollégium neki ítélte a diákjainak egy angol alapítványi tőkéből biztosított két göttingeni ösztöndíj egyikét, Csoma Sándor a híres német egyetemen is azt kereste-tanulta, ami tervezett útját szolgálhatta. Eichhorn professzor, a keleti nyelvek nagy tekintélyű professzora fel is figyelt a megszállott magyar diákra, és amikor az feltárta előtte, hogy tanulmányai végeztével az ujugrok nyomába kíván indulni, tanácsokkal, utmutatásokkal, külön tanulmányokkal is elősegítette tanítványa felkészülését.

Ázsia nagy része akkoriban még fehér volt a térképeken. Gyerekcipőben járt az összehasonlító nyelvészet is. Nincs sok csodálkoznivaló azon, hogy a göttingeni egyetem jeles tudósai is azon a véleményen voltak, hogy Csoma alighanem jó uton indul el, ha népének őseit az arabok által jugarnak, a kínai évkönyvekben ujgurnak nevezett népcsoport nyomán kívánja megtalálni. Ujgur-jugar-ungar-hungarus - tiszta sor: a honfoglaló magyarok maradékát az ujugrokban kell keresni. Esetleg éppen Tibetben, ahogyan Csoma azt egy német tudós munkájában olvasta.

Amikor tehát a göttingeni diplomával hazatért Enyedre, hiába kínáltak neki állást a kollégiumban, tanárságot Máramarosszigeten, a harmincas éveit taposó "pályakezdő" tudós minden ajánlatot visszautasított. Nem akart semmi kötöttséget. Indulni akart.

Hegedüs Sámuel, néhány évvel idősebb egykori professzora, akit beavatott tervébe, megpróbált neki utlevelet kijárni, hogy Oroszországon keresztül vág hasson neki a végtelen ázsiai utnak, de a kolozsvári kormányshé nem járult hozzá, hogy ilyen utra utlevelet kapjon. Hadkötelesnek tekintették. Így egy ismerős kereskedő bejelentette mint segédjét, s ilyen minőségben kértek részére Romániába utlevelet.

Oldalán egy szál tarisznyával vágott neki az ismeretlen messzeségnek.

KÖNYVTARAKON, ŐSERDŐKON ÁT

Vámbéry Ármín az egyik Teleki gróftól hallotta azt a történetet, amelyet a Vasárnapi Ujság 1882/24. számában közzé is tett: "A gróf a háza kapujában állott egy erdélyi községben, midőn meglátta Kőrösit, amint előtte, vékony, sárga nanking ruhába öltözve, kezében bottal, kis csomaggal elhaladt. --Hova megy, Kőrösi ur?-- - kérdi a gróf. --Megyek Ázsiába, rokonainkat keresni-- - volt a felelet".

Vámbéry történetét későbbi adomázók még kiegészítették azzal, hogy a gróf a feleletre még visszakérdezett. Imígyen: "Ázsiába? Ilyen nevű község nincs a vidékünkön..."

Igaz vagy sem a fenti történet - mindegy. Jól érzékelteti, milyen technikai felkészültséggel vágott útjának a "Kőrösi-expedíció". Szinte a semmivel indult a mindenségbe.

Szellemiekben, lélekben és testben viszont annál jobban felkészült az utra. A mellékelte térképről nemcsak az utvonal, hanem az is leolvasható, hogy nem kis megpróbáltatásokkal kellett szembenéznie, amíg... majdnem azt irtam: célhoz jutott, pedig az igazság az, hogy kitűzött célját soha nem

érte el. Nemcsak a délibábos magyar őshazát nem találta meg, mint remélte, de azokra a belső-ázsiai vidékekre sem sikerült eljutnia, ahol véleménye szerint őseink nyomát keresnie kellett. Konstantinápolyban pestisjárvány, Bukharában politikai villongások akadályozták meg, hogy a tervezett uton haladhasson tovább. Nemegyszer meg kellett változtatnia utitervét. Indiába is úgy vetődött el, hogy miután Bukharán át hiába próbálkozott bejutni a sztyeppék honába, gondolta, kerül egyet.

Indiában a kopott örmény ruházatban gyalogszerrel járó magyar kutató összetalálkozott William Moorcrofttal. Moorcroft a gyarmatosítás éveinek hamisi tatlan alakja, állatorvos és utazó, tudós és politikai ügynök, aki a rongyos ruházatu vándorban, Alexander Csoma de Körös sicule-hungarus székely-magyarban meglátta a nagy tudóst. Ráadásul Moorcroft birodalmi érdekekben is gondolkodott, és úgy vélte, hogy a brit koronának hasznára válik, ha a felkészült /Csoma már akkor több mint tiz nyelven beszélt; egyébként összesen 17 nyelvet birt/, lelkes és igénytelen tudóst ráveszi, hogy tanulmányozza Tibet nyelvét és irodalmát. Csoma pedig készséggel vállalta a feladatot. Elvégre a tibeti kolostorok titokzatos könyvtáraiban utalásokat remélt az ujjur-jugar népre vonatkozóan.

Igaz, szive Kelet-, azaz Nagy-Tibetbe huzta, Lhaszába, a dalai láma messze földön híres könyvtárába, de Moorcroft ajánlólevele és összeköttetései csak Nyugat-Tibet Ladákh tartományának gompáit, lámakolostorait nyitják meg előtte. Itt, a Zangla gompában bujta végig Szkander bég, a csilangi dásza - azaz Sándor ur, a "nyugati tanítvány" - a tibeti buddhizmus több száz könyvét, tudós tanítómestere, Szangje Puntszog láma segítségével. Lenkadatlanul jegyzetelt a kolostorban kapott apró cellában, melynek falait feketére marta már a füst. Tibetben ugyanis nem ismerik a kéményt, a földön raknak tüzet, és a füst úgy talál magának utat az ajtó résein és a mennyezet gerendázatán át. Télen, ha fűtenek, a tibeti lámák csak hevernek gyékényszőnyegeiken, máskülönben ők sem bírnák elviselni a maró füstöt.

Igen ám, de Csoma Sándor dolgozni akart. Ezért a leghidegebb téli hónapokban sem engedte befűteni celláját, ült a gyékényszőnyegen, és bujta az előtte álló kis állványra helyezett könyveket. A lámák öltözetét viselte, a lámák eledelét ette /sóval és yakvajjal "dusított" tehát, illetve teába szórt piritott lisztből készített pépet/, úgyhogy a környéken hamarosan mollaként, szent emberként, valamelyik hajdan élt tudós láma újbóli megtestesüléseként, reinkarnációjaként kezdték tisztelni. Talán ezért is emlékeztek rá, Szkander bégre, a "nyugati tanítványra" még akkor is, amikor Baktay Ervin, Kőrösi Csoma kutatója közel egy évszázad elteltével ismét felkereste a székely-magyar által bejárt helyeket.

Két évig dolgozik - kisebb megszakítással - a Moorcrofttal "szerződött" munkán, olyan körülmények között, amelyeket sem előtte, sem utána nem vállalt tartósan európai tudós kutató. Önmegtagadása, a körülményekbe való bölcs belenyugvás nemcsak az európai fővel gondolkodókat gyűgözi le, hanem máig tartó tekintélyt szerzett számára a buddhisták között is - ennek bizonyságaként elég annyit megemlíteni, hogy a tokiói Taishyo mahayana egyetem ünnepélyes keretek között szentté, Boddhiszátwává nyilvánította, és szobrot emelt emlékének. Kőrösi Csoma Sándort ugyanabban a palankaülésben örökitették meg, ahogyan a Tan első mesterét, a Megvilágosodottat, Buddhát szokás.

PÉNZ ÉS TAPS NÉLKÜL

A csilangi dásza két év kitartó munkájával negyvenezer tibeti szót gyűjtött össze. S amikor 1834-ben Calcuttában nyomda alá rendezte munkásságát első eredményét, a tibeti-angol szótárt, a világ legelismertebb nyelvészei is elismeréssel adóztak munkájának. S hogy eredményei nemcsak a XIX. század első felének nyelvészetében voltak helytállóak, az is bizonyítja, hogy elsőnek megszületett tibeti vonatkozású munkáját, a szanszkrit-tibeti-angol szótárt, amelyet annak idején a Bengáli Ázsiai Társaság nem tartott kiadásra érdemesnek, nyolc-

van év múlva megjelentették a Társaság memoársorozatában. A tudós közvélemény akkor, 1910-ben úgy kommentálta ezt az eseményt, hogy e szótár késedelmes kiadatása nagymértékben hátráltatta a tibetológia fejlődését.

Azon tibetológiáét, amelynek megteremtője a székely-magyar Kőrösi Csoma Sándor. Mert a tibeti-angol szótár megjelenése után ni időben, amikor Csoma Calcuttában a Társaság könyvtárosaként működött, sorra írta tanulmányait Tibetről, nyelvről, irodalmáról, vallásáról - ezzel lerakva az új tudományág alapjait. Munkájára a mérhetetlen pontosság, az adatok lelkiismeretes kivonatolása és rögzítése, az alaposságra való törekvés, az általánosítások és egyéni értékelések kerülése a jellemző.

Már nemcsak Enyeden vagy Máramarosszigeten kaphatott volna állást: tárt karokkal fogadták volna Göttingenben, vagy a világ bármely nagy egyetemének nyelvészeti katedráján is. De benne még mindig a régi tűz, a régi hit lobogott - Nagy-Tibeten, a dalai láma birodalmán át az ősmagyarok nyomába jutni.

Csak 1842-ben alakultak úgy a politikai körülmények, hogy a tudós előtt megnyílhasson a Lhaszába vezető út. Ismét előkeült kopott ázsiai köpönyege, a Calcuttában hordott egyszerű angrézi ruhát levetve ebbe öltözött, s nekivágott a megkezdett, de befejezetlen utnak. Nem jutott el Lhaszáig sem. Utja mocsaras vidéken át vezetett, és a Himalája lábainál, Darzsilingben leverte lábáról a váltóláz, a malária. 1842. április 11-én halt meg a "messzeségek vándora". A Bengáli Ázsiai Társaság ezer rupiát szavazott meg a tudóshoz méltó siremlék emelésére. A társaság által kőbe vésetett felirat ezt hirdeti Darzsilingben:

"Itt nyugszik Kőrösi Csoma Sándor, Magyarország szülötte, aki nyelvészeti kutatások végett Keletre jött, s évek folyamán, amelyeket olyan nélkülözések között töltött, minőket ember csak ritkán szenved el, a Tudomány ügyében végzett kitartó munkálkodása után elkészítette a tibeti nyelv szótárát és nyelvtanát; ez az ő legkülönb és igazi emlékműve. Munkálkodását akerván folytatni, utjában Lhasza felé meghalt e helyen 1842. április 11-én, 53 éves korában."

Az angol szöveg mellett magyar felírat. A Magyar Tudományos Akadémia vésette 1910-ben:

"Kőrösi Csoma Sándor Magyar tudós /1784-1842/ nyugszik itt. Az egész világnak a keleti nyelvtudomány alapítónagysága, nekünk, honfitársainak még a hazaszeretetet és a tudós önfeláldozás örök példája. Nemzetének bölcsőjét kereste, és a maga sirját találta itt - de halhatatlanságát is."

És a darzsilingi sírkövön ott olvashatók még gróf Széchenyi István szívbemarkoló emléksorai is:

"Egy szegény árva magyar, pénz és taps nélkül, de elszánt, kitartó hazafiságtól lelkesítve; Kőrösi Csoma Sándor, bölcsőjét kereste a magyarnak, és végre összeroskadt fájdalmai alatt. Távol a hazától alussza örök álmát, de él minden jobb magyarnak lelkében."

Nagy regényírónk Jókai Mór pedig "ércnél maradandóbb emlékművet" állított neki amikor alakját mintául vette az *És mégis mozog a föld* című regénye Barkó Páljának megformálásához. Barkó Pál, a csittvári krónika tizekét ősenek egyike az, aki határainkon kívül akarja kimozdítani tétlenségéből a magyar földet, őseinket keresi Tibetben, s lelkes kitartása sarkallja tettekre itthon társait, így Jenőy Kálmánt, a regény főszereplőjét, a "reformkori hősök" irodalmi tükörképét is.

Első angol életrajzírója W. W. Hunter e szavakkal méltatta; "Dicsőisége abban áll, hogy egy álmokép után indult el, de egy valóságos feladatot oldott meg."

Illyés Gyula pedig így írt róla:

"Minden magyarban él valami Kőrösi Csoma lelkesültségéből, a kalandvággyal párosult tudásszomjból, a világgá sodródott fiu nyugtalanságából, aki könyvtárakon és őserdőkön furja át magát, hogy elveszett szülei nyomára akadjon..."

Végezetül pedig álljon itt egy népmese, amelyet szülőhelyétől, a ma már róla Csomakőrösnek nevezett községtől nem messze, a székelőföldi Nyujtódon jegyzett le egyik jeles Csoma-kutatónk, Szilágyi Ferenc:

"Csoma Sándort az Isten oly nagy ésszel áldotta meg, hogy ő a legnehezebb nyelvet huszonnégy óra alatt meg tudta tanulni.

Tizenkét éves korában elindult utazni. Utazás közben egy jó király udvarába vetődött, az első napon nem beszélhetett senkivel, mert a király udvarában senki nem tudott magyarul. Csoma még azon éjjel megtanulá a király eselődjaitól az ország nyelvét, s a következő napon folyvást beszólt a királlyal, ki ezen annyira megörült, hogy Csomának azonnal egy aranyos könyvet ajándékozza. Ezen aranyos könyvben az egész világ nyelve le volt írva. Csoma nem kaphatott volna drágább ajándékot, mert most bátran utazhatott az egész világban, megtanulván huszonnegy óra alatt azt a nyelvet, melyre éppen szüksége volt...

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör híradója. 1984. szeptember
Szerkesztő: Bánovics Tamás, Bots Dónos. Főlektor szerkesztő: Dr. Pomogyi László
Megjelent: 100 példányban

00000000000000000000000000000000